

По килкокрот от нас поновляетца писанье наше до Милости Вашей, приятеля нашего жадаючи, абы есте Милость Ваша, друг і приятель нашъ, з ратнымі Его Царьского Величества людьми до нас на помоч поспешалъ напротивка ханови крымскому і Ляхом во едино сувокупленно, которые на нас и на всѣ города наши Его Царьского Величества украинные жестоко наступуют і все православне, чего им Богъ нехай всемогущий не допоможеет, іскоренити хотят. А што і повторе велце просим, абы есте Милость Ваша к нам поспешали і до нас о походе своем, яко наскоре днем і ночью знат давали, жебы есмо были запевне увѣдомлени, ежели се маем скоро Милости Вашей сподевати, жебысмо могли чим рихлей тыхъ замыслов поганских запобѣгти (?) і над нимі, сколко Богъ милосердній помочи подасть, счастьемъ Его Царьского Величества промыслъ учинит, о що і по трете Милости Вашей жадаючи, самыхъ нас ласце приятельской яко найпилне залицаем. Дат с Чигрина июля дня кг року 1743.

Милости Вашей всего добра цале зычливый приятел

Богдан Хмельницький, Гетманъ з войскомъ Его Царского Величества запорожъскимъ.

Архив Міністерства Юстиції в Москві. Білгородський ст., столб. 391, ст. 57—58. Копія.

Подал *Іван Крипякевич*.

До питання про авторство Літопису Самовидця.

Порівнюючи життєпис Романа Ракушки-Романовського, поданий Вадимом Модзалевським,¹⁾ з подробицями оповідання Самовидця, дійшли історики Віктор Романовський²⁾ та Микола Петровський³⁾ до висновку, що власне Самовидцем був згаданий Ракушка. Можливість тотожності особи Самовидця з особою Ракушки-Романовського приймає також Олександр Оглоблін.⁴⁾ Хоч докази згаданих вчених переконуючо промовляють за тим,

¹⁾ Перший військовий підскарбій (1663—1669) Роман Ракушка — в „Записках Іст. філ. Відділу Укр. Ак. Наук“, кн. I. (1919) ст. 18—52, кн. II. (1920—22) ст. 29—59.

²⁾ Хто був „Самовидець“? в „Україні“ 1925, кн. V. ст. 60—73.

³⁾ До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського) — в „Зап. Ніжинського Інституту народньої освіти“, кн. VI. 1926. ст. 1—80.

⁴⁾ До питання про автора Літопису Самовидця — в „Записках Іст. філ. Відділу Укр. Ак. Наук“, кн. VII—VIII. 1926, ст. 181—196.

що автором літопису був Ракушка, то все таки є в оповіданні Самовидця такі місця, які противорічать такій розв'язці питання про авторство Літопису Самовидця. На тім місці спинимось на двох фактах літописного оповідання, в яких хибно добачує Петровський свідoctво авторства Ракушки.

Одним з тих фактів є справа присутності Самовидця у поході Золотаренка на Білу Русь. Петровський розглядаючи цю справу подає, що „під р. 1654 є в літописі така подробиця, що свідчить, що автор був у війську Золотаренка“ на Білій Русі, що знова промовлялоби за авторством Ракушки, як козака нижинського Золотаренкового полку. Цією подробицею — на його думку — малаби бути згадка у літописі, що козаки одержали царську платню, яку одержали тільки козаки при Золотаренкові.¹⁾ Тимчасом дотичне місце в тексті літопису звучить ось як: „А гетманъ Хмельницькій того року стоялъ з войсками своими и его царского величества под Хвастовом, и от его царского величества присилано козакамъ жалованя копѣйки золотые“²⁾. Не говорить отже Самовидець про одержання царської платні, яку дійсно одержали тільки Золотаренкові козаки на Білій Русі³⁾, тільки про вислання царем платні козацькому військові, що стояло під проводом самого гетьмана Б. Хмельницького під Хвастовом. Про це оповідають також в своїх листах, писаних у Хвастові, Іван Виговський⁴⁾ та царський післанець Петро Протасєв, що власне привіз сюди цю платню⁵⁾. Ця отже подробиця промовлялоби навпаки за присутністю Самовидця при боці гетьмана у Хвастові. А хоч Самовидець оповідає досить про акцію Золотаренка на Білій Русі в 1654—5 рр., не замовчує одначе й про акцію Хмельницького на Україні, причім оповідання про події на Білій Русі переплітає згадками про події на Україні. Колиж приймемо, що Самовидець був при боці гетьмана, то без сумніву міг він мати відомости про акцію Золотаренка, хоч й не був при останнім. Щоб докладно оповідав Самовидець про події на

¹⁾ Петровський, ор. с. ст. 40.

²⁾ Літопис Самовидця II. вид. Київ 1878, ст. 38—9.

³⁾ Акты Южной и Зап. Рос. т. XIV. № 12, ст. 443, лист I. Золотаренка з табору під Новим Биховом, д. 15. XII. 1654 до Олексія Михайловича; про се також й у В. А. Мякотина: Очерки соціальної історії України въ XVII—XVIII. вв. т. I. вип. I. Прага 1924. ст. 40—1.

⁴⁾ дня 29. VII. 1654 до боярина Вас. Бутурліна, Акты Ю. З. Р. XIV. № 1. ст. 50.

⁵⁾ дня 15. VIII. 1654, до царя, Акты Ю. З. Р. т. X. № 15, ст. 689—697.

Білій Русі в 1654-5 рр. — як це підносить Петровський — не можна на се згодитися; бож й сам признає, що літописець замовчує дійсну причину відвороту козаків з Білої Русі. Петровський пояснює це тим, що „Ракушка обходить мовчанням цей факт в літописі, бо це був один з неприємних для його епізодів з життя, бо 1667 р. (себто 2 роки пізніше) в травні бачимо його простим козаком м. Ніжина“. Супроти того — на його думку — можливо, що вже тоді звільнено його разом з Василем Золотаренком з дотеперішніх їхніх посад.¹⁾ Більше одначе правдоподібности матиме таке вияснення замовчання цього факту, що Самовидець знав про козацький похід на Білу Русь тільки з оповідання.

Ще менше переконуюче є инше місце у тексті літопису, яке на думку Петровського „дуже яскраво свідчить, що Роман Ракушка був автором літопису“.²⁾ Тим місцем є отся записка під 1670 р.: „Тогожь року посилалъ метрополита киевскій Іосифъ Тукалскій посланца своего Романа Ракушу, протопопу браславского до святѣйшого патріярхи в Царигородъ о подтверженя сакри на метрополію киевскую. а то для того, же и епископъ премыслскій, Антоній Винѣцкій озывался метрополитою киевскимъ, и жебы одинъ хто з нихъ былъ метрополитомъ, а не два метрополити, чого нѣколи перед тим не бувало; которого посланного святѣйшій патріярха Мефтодій не хотѣлъ принять без вѣдомости цесарской, и так ажъ мустьль ехати до Солуня ку цесаровѣ, от которого привезлъ писмо, такъ же и от визира до святѣйшого патріярхи, же позволено принять, и такъ принятъ и соборне позволено и потвержено метрополію Іосифу Тукалскому, ажебы нѣхто иншій не отзывался метрополитомъ и архієпископомъ киевскимъ, тотъ же посланій протопопа браславскій вывезлъ соборную клятву от святѣйшого патріярхи на заднѣпрянского гетмана Демяна Многогрѣшного“.³⁾ Цей одначе факт не є представлений в літописі вірно, бо не посилав Тукальський Ракушку до патріярха в справі свого затвердження на митрополії — як це подає Самовидець. Вже раніше, 16 березня 1668 патріярх Методій не тільки затвердив Тукальського на кивській митрополії, але й признав його своїм ексархом.⁴⁾ Ракушку зноваж посилав Тукальський з проханням, щоб патріярх зніс

1) Петровський, ~~ор.~~ с. ст. 40. пор. Літ. Сам. II. вид. ст. 35—41.

2) Петровський, ор. с. ст. 52.

3) Літ. Самовидця, I. вид. ст. 56, II. вид. ст. 109—9.

4) Акты Зап. Рос. V. ст. 114—6, № 71.

клятву, яку кинув на львівського єпископа Йосифа Шумлянського, тому що цей був висвячений виклятими грецькими церцями¹⁾, та уділив Шумлянському свого благословенства. За посередництвом султана виеднав це Ракушка у патріярха,²⁾ який своєю грамотою в червні 1670 р. оголосив Шумлянського законним та правдивим львівським владикою, а викляв його суперника Ярему Свистельницького.³⁾ Супроти того, наколиб автором літопису був Ракушка, бувби вірно представив ціль свого посольства до патріярха.

Невірність цього оповідання старається Петровський пояснити тим, що Ракушка як автор літопису навмисне промовчав цей факт „того, що перш за все сама справа з цім Сімеоном (себто з Шумлянським) була настільки негативна з боку православних поглядів Ракушки, що йому було не варт залишити її в своїому літопису, да ще в звязку з своїм іменням. З оповідання патріярха Христифорову видко, що Ракушці навіть прийшлося, аби одержати од патріярха задовольнення бажань Дорошенка й Тукальського відносно Сімеона, прохати султана й візіря. цих „ворогів християнства“ зробити примус над патріярхом. Про цей примус над патріярхом наш літописець зазначає тільки, що патріярх не хотів прийняти Ракушки „без відомости цезарской“; тут Ракушка теж перекручує факти, аби не вказувати свій неприємний вчинок відносно патріярха. З другого боку, це посольство Ракушки до Константинополя було, можливо в звязку з близькістю Ракушки до Дорошенка й до Тукальського, а потім літописець відносився до Дорошенка вороже й того не хотів споминати про свої вчинки“.⁴⁾ Таке одначе вияснювання справи не може вдоволити, тому що літописець, хоч не зовсім ясно, то все таки не мовчить про сам примус Ракушки над патріярхом

1) А. Петрушевич: Іосифъ Шумлянскій, первый львовскій уніятскій єпископъ — в „Галичанин-і“ кн. I. вип. I. Львів, 1862, ст. 120; Архивъ Юго-зап. Рос. ч. I. т. X. ст. 300, № СХІV.

2) Соловійов (Ист. Россіи, кн. III. т. XII, ст. 414—5) подає оповідання про ці заходи Тукальського і Дорошенка у патріярха в справі виеднання благословення для Шумлянського. Про це оповідає опісля патріярх московському післанцеві Христифорову, який поплутав імена львівських владик: Шумлянський у нього „Латинець Сімеон“, на томість Ярема Свистельницький має у нього імя Шумлянського: „Йосиф“.

3) I. Szaraniewicz: Patryarchat wschodni wobec kościoła ruskiego w Polsce i Rzeczypospolitej polskiej в „Rozprawach i sprawozd. Wyd. hist. - filoz. Ak. Umiejętności“ т. X. Краків 1879, ст. 37.

4) Петровський, оп. с. ст. 56.

при допомозі султанської протекції. Нема отже сумніву, що наколиб Самовидець знав докладно про ціль посольства Ракушки, з певністю подавби це. Не могла також бути негативною з боку православного світогляду Самовидця справа цього посольства з тієї причини, що ходило тут про патріярше благословенство для еп. Шумлянського, пізнішого уніята; бо хоч цього вже тоді номінат київської митрополії Винницький з своїми прихильниками обвинувачували о склонність до унії¹⁾ та в таким світлі представили його патріярхови,²⁾ то одначе з певністю не вважав Шумлянського за такого загал православних, для яких авторитетом був не Винницький, а Тукальський. Пізніший київський митрополит Гедеон Четвертинський писав до московського патріярха Йоакима в тім часі, коли жив з Шумлянським в неприязни та знав про тайне його прийняття унії, про Шумлянського, що він „еще в то время тайно не присягал на унѣю, чтоб могл осѣсти престол Лвовский“.³⁾ Ще в часі люблинського зїзду в 1680 р. вважав загал православних Шумлянського своїм оборонцем.⁴⁾ Оповідання-же самого Самовидця під 1671 р., що „прїехалъ у свою епархію епископъ лвовскій, Іосифъ Шумлянскій до Могилева Днѣстрового, которого розказалъ гетманъ Дорошенко силою провадити в Чигиринъ зовсѣмъ, которого и взято в Могилевѣ з великою жалостію усего народу, застаючого на тот час у Могилевѣ, а злща подчасъ ярмарку богоявленского; которого запровадивши в Чигиринъ, не много держачи, Дорошенко отпустилъ за стараніемъ отца метрополити“,⁵⁾ зовсім не свідчить про це, щоб Самовидцеві справа благословенства патріярха для Шумлянського була негативною, та щоб він знав про попередні заходи Тукальського та Дорошенка за Шумлянським у патріярха.

1) Петрушевич: Сводная Гал.-р. Лѣтопись съ 1600 по 1700 г. ст. 150 (ркп. Кишки). — Львівські гродські акти (Львівський бернард. арх.) т. 419, ст. 1895, протестація Загвуйських, Березовських та інших проти Шумлянського з 2. IX. 1667. — Архивъ Юго-зап. Рос. ч. I. т. X. ст. 653, № ССXLIV, протестація Струся проти Шумлянського з 12. IV. 1668.

2) Арх. Ю. З. Р. ч. I. ст. 252, № СП, протестація Шумлянського з 16. V. 1668, проти Винницького.

3) Арх. Ю. З. Р. I. т. X. ст. 767, № ССLXXVII, лист Четвертинського з д. 17. II. 1690.

4) Таким уважає його Величко (Лѣтопись II. ст. 503) оповідаючи про цей зїзд на основі якогось „дляріюша“, написаного православним учасником цього зїзду.

5) Лїтопис Самовидця I. вид. ст. 57, II. вид. ст. 89.

Наведені факти різко суперечать тим згідностям, які дадуться віднайти між життєписом Ракушки та подробицями літописного оповідання. Не можна одначе заперечити, щоб Самовидець не був звязаний ближче з Чернигівщиною, головно з околицями Ніжина та Стародуба, та щоб не стояв якийсь час близько сучасного українського державного проводу. Це може промовляти за авторством Ракушки, одначе не може ще вирішити в тім напрямі питання. Бож в тім часі можнаби знайти більше Ніжинців, що займали якінебудь уряди при гетьманах. Таким був Іван Биховець, про якого згадує Величко, що він „при тогочасних чигринських гетьманах бѣ канцеляристом, и тамо тотъ Хмельницького дѣянній діаріушъ (мова тут про діярій Самійла Зорки); переписалъ билъ себѣ“.¹⁾ Пізніше був канцеляристом при лівобічних гетьманах Многогрішнім²⁾ і Самійловичу³⁾ та скуповував для себе маєтки в Чернигівщині; так купив він в 1667—83 рр. млини на річці Османі під м. Вороніжом, а опісля Грабівський хутір біля місточка Олишівки, що належало в той час до ніжинського полку.⁴⁾ Недостача друкованого джерельного матеріялу, якийби висвітлював докладніше життєпис Бихівця, не дозволяє нам робити дослідів в порівнанні його життєпису з літописним оповіданням; тому булоби побажаним, щоб місцеві дослідники Чернигівщини, маючи доступ до недрукованого матеріялу могли перевести розгляди в цім напрямі.

Микола Андрусак.

Ще до генези форми українських дум.

В найновішій праці проф. Ф. Колесси про генезу форми дум („Українські народні думи і їх відношення до віршів, пісень і похоронних голосінь“) виводить автор форму дум від похоронних голосінь; тому не може погодитися з давнішим поглядом дра Бирчака про залежність форми нашої героїчної поезії (річ іде про „Слово о полку“) від візантійської церковної пісні (др. В. Бирчак: „Візантійська церковна пісня і „Слово о подку Ігореві,“ 1910). Здається, що досить виразно вказано на споріднення

¹⁾ Літопись т. I. вид. I. ст. 54, вид. II. (Памяткн укр. писъм. т. I) ст. 31.

²⁾ Акты Ю. и Зап. Рос. т. VIII. ст. 156, № 48; т. IX, ст. 239, № 55; ст. 245, № 59; ст. 450, № 111; ст. 456—8, № 112.

³⁾ Ibid. т. XI, ст. 371, 373, № 113. — т. XIII. ст. 310—17, № 82.

⁴⁾ Ол. Лазаревський: Описаніе Старой Малороссіи, II. Полкъ нѣжинскій — Клів 1893, ст. 101.